

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 6 - Number: 21, p. 1-10, Autumn 2022

Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı (1950-2020)* **

*The Ottoman Image in History Textbooks in the Republic Period
(1950-2020)*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1097030>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
01.04.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
21.08.2022

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2022

Asya Studies

Doç. Dr. Eray Alaca
Giresun Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi
Anabilim Dalı
erayalaca@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4886-4700>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu makale, 17-19 Eylül 2021 tarihleri arasında Tokat'ta düzenlenen "7th International Symposium on History Education (ISHE)"da sunulan "Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı (1950- 2020)" adlı sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir.

Öz

Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen laik-ulusçu anlayış, yeni bir tarih yazımını da beraberinde getirmiştir. Türk Tarih Tezi olarak adlandırılan bu yazımda tarihsel ve kültürel kökler Orta Asya'ya dayandırılmıştır. Türk Millî Mücadelesi ve sonrasında kurulan Cumhuriyet rejimi öne çıkarılmıştır. Bu tarih yazımında eklektik bir yaklaşımla Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde Anadolu'daki Türk-Müslüman varlığını korumaları ve geliştirmeleri, İstanbul'u fethetmeleri gibi tarihî başarıların olduğu dönemler sahiplenilirken, her alanda çöküşün yaşandığı son dönemleri ise ötekileştirilmiştir. 1931-1950 yılları arasında egemen olan bu tarih yazımı, lise tarih ders kitaplarında da kendini göstermiştir. Ancak 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimler sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) kesintisiz tek parti iktidarı sona ermiş, Demokrat Parti (DP) tek başına iktidara gelmiştir. Liberal bir anlayışın her alanda etkili olduğu bu dönemde eğitim alanında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Tek ders kitabı uygulaması sona erdirilmiştir. Genelde ders kitapları, özeldense lise tarih ders kitapları yeniden yazdırılmış; özel yayınevleri tarafından basılmıştır. Lise tarih ders kitaplarındaki Osmanlı imajı da değişim geçirmiştir. Erken Cumhuriyet dönemindeki sert ötekileştirici üslup daha yumuşak bir üsluba dönüşerek günümüze kadar gelmiştir. Lise tarih ders kitaplarında Osmanlı imajına yönelik bu çalışmada "padişahlar-saltanat-hilafet" ve "idari ve toplumsal düzen" olmak üzere iki kategori ortaya çıkmıştır. Durum çalışması desenindeki bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak 1950 yılından günümüze kadar öğrenimde olan lise tarih ders kitaplarındaki Osmanlı imajına yönelik değişimi ve dönüşümü görebilmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Osmanlı İmajı, Tarih Ders Kitapları

Abstract

The secular-nationalist understanding adopted in the first years of the republic brought along a new historiography. In this writing, which is called the Turkish History Thesis, historical and cultural roots are based on Central Asia. The Turkish National Struggle and the republican regime established after it were highlighted. While the Ottoman Empire was marginalized, with an eclectic approach, historical successes such as preserving and developing the Turkish-Muslim presence in Anatolia and the conquest of Istanbul in the early periods of the Ottoman Empire were embraced. This historiography, which was dominant between 1931 and 1950, also showed itself in history textbooks. However, as a result of the elections held on May 14, 1950, the uninterrupted one-party rule of the Republican People's Party (RPP) came to an end, and the Democrat Party (DP) came to power alone. In this period, when a liberal understanding was effective in every field, various studies were carried out in the field of education. The single textbook application has been terminated. Textbooks in general and history textbooks in particular were reprinted and published by private publishing houses. The Ottoman image in high school history textbooks has also changed. The harsh marginalizing style of the Early Republic period has survived to the present day by transforming into a softer style. In this study on the Ottoman image in high school history textbooks, two categories emerged as "sultans-sovereignty-caliphate" and "administrative and social order. In this study in the case study design, it is aimed to see the change and transformation of the Ottoman Image in the high school history textbooks that have been in education since 1950 by using the document analysis method in the study.

Keywords: Period of Republic, Ottoman Image, History Textbooks

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Alaca, E. (2022). Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı (1950-2020). *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6(21), 1-10.

GİRİŞ

Türkiye’de Cumhuriyet yönetimine geçiş ile birlikte oluşturulan yeni tarih yazımı yakın dönemde yaşanan ve etkileri devam eden Türk Millî Mücadelesinin öne çıkarılması, Osmanlı İmparatorluğu’na atıfla eski yönetimin ötekileştirilmesi şeklinde olmuştur. Cumhuriyet’in yeni kurulmuş olması eski yönetime geri dönüleceği kaygısını da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Cumhuriyet’in öneminin ve faziletlerinin halka anlatılmasına, aynı zamanda da yeni yönetimi koruyacak ve devamlılığını sürdürecektir nesillerin yetiştirilmesine yönelik eğitim odaklı çalışmalar yapılmıştır. Eğitim sistemi yeniden düzenlenmiş, yeni tarih yazımına uygun yeni tarih ders kitapları hazırlanmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi tarih ders kitaplarında başarıların olduğu ilk dönemlerin sahiplenildiği Osmanlı geçmişi, yakın döneme gelindiğinde padişahlar ve kurumlar üzerinden ötekileştirilmiştir (Alaca, 2020). 1931-1950 yılları arasında tek parti iktidarının egemen olduğu dönemdeki bu yazım 1950 sonrasında yaşanan iktidar değişikliğine paralel olarak değişim ve dönüşüm geçirmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni dünya düzeninde Türkiye, Birleşmiş Milletlere üye olması ve Amerika Birleşik Devletleri önderliğindeki batı bloku içerisinde yer alması sonucunda demokratik değerleri benimseyen bir siyasi anlayışa yönelmiştir. 1945 yılı itibarı ile çok partili hayata geçilmiş, Millî Kalkınma Partisi (MKP) ve ardından da Demokrat Parti (DP) olmak üzere Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) dışında yeni siyasi partiler kurulmuştur. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçim ile de CHP, iktidarı DP’ye bırakmıştır. Liberal bir anlayışın her alanda etkili olduğu bu dönemde tek ders kitabı uygulamasından vazgeçilmiş, 5429 sayılı Kanun hükümlerine uyularak 1950-1951 öğretim yılından itibaren Talim ve Terbiye Dairesince incelenip ders kitabı olarak kabul olunanlar serbest basıma bırakılmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 1950; MEB, 1951). Bu kapsamda yeni lise tarih ders kitapları yazılarak öğrenime alınmıştır. Emin Oktay ve Niyazi Akşit tarafından yazılan lise tarih ders kitapları ile başlayan bu süreçte öğrenime alınan lise tarih ders kitaplarında yer alan Osmanlı geçmişine yönelik söylemlerde değişimler yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’na yönelik doğrudan ve keskin ötekileştirmeler azalmıştır. Özellikle Milliyetçi Cephe (MC) Hükümetleri döneminde öğrenime alınan lise tarih ders kitaplarında görülen bu durum 1980 yılında gerçekleşen askerî darbesi sonrasında artarak devam etmiştir.

YÖNTEM

Çalışmada “Cumhuriyet dönemi tarih ders kitaplarında Osmanlı imajı”nın 1950 ile 2020 yılları arasındaki değişimini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Durum çalışması desenindeki bu çalışmada veriler dokümanlardan elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde ise doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Çünkü doküman analizi tekniğinde ortaya çıkarılması amaçlanan olgu ve olaylar hakkında bilgilerin yer aldığı, doğrudan doğruya gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı, kendi koşulları içerisinde geçmişte yaşanmış ve üzerinden uzun yıllar geçmiş olaylarda veya çalışmanın içeriğinin yazılı ve görsel materyallerden oluştuğu durumlarda yazılı materyallerin incelenmesi esas alınmıştır (Karasar, 2016; Yıldırım ve Şimsek, 2020).

Çalışmada veriler, 1950-2020 yılları arasında öğrenimde olan ortaöğretim (lise) tarih ders kitaplarından elde edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı Arşivi, Millî Kütüphane ve sahaflardan temin edilen bu ders kitaplarında yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgular betimsel analize tabi tutulmuş ve yorumlanarak verilmiştir.

BULGULAR

Bu kısımda elde edilen bulgulardan hareketle tarih ders kitapları öğrenime alındıkları ve öğrenimde kaldıkları süreler esas alınarak dönemlere ayrılmıştır. Dönemlerde ortak olarak “padişahlar-saltanat-hilafet” ve “idari ve toplumsal düzen” adlı iki ana tema ortaya çıkmıştır.

1950-1976 Dönemi

1951-1952 yılında öğrenime alınan lise tarih ders kitaplarının ilk yazarları Emin Oktay ve Niyazi Akşit olmuştur. Daha sonraları başka yazarlara ait lise tarih ders kitapları öğrenime alınmışsa da bu iki yazarın lise tarih ders kitapları 1976-1978 yılları hariç olmak üzere 1990’lı yıllara kadar öğrenimde kalmıştır (Alaca, 2017: 993-995). Osmanlı tarihi ile ilgili konular “*Tarih II*” ve “*Tarih III*” ders kitaplarında yer almıştır. Bu dönemde yazılan lise tarih ders kitaplarında 1931-1950 yılları arasında öğrenimde olan lise tarih ders kitaplarındaki ifadeler aynen veya benzer şekilde yer alırken bazı yerlerde de daha yumuşak ve dikkatli bir üslup kullanılmaya çalışılmıştır.

Padişahlar-Saltanat-Hilafet

Osmanlı padişahlarına yönelik olumsuz imajda Akşit ve Oktay bazı yerlerde birbiri ile örtüşen ifadeler kullanırken bazı yerlerde tamamen birbirinin zıddı ifadeler kullanmışlardır. Akşit, önceki dönem söylemlerini devam ettirirken Oktay, özellikle kuruluş ve yükselme dönemine ait tartışmalı ve toplumsal hassasiyet içeren konularda daha dikkatli bir söylem geliştirmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman üzerinden idealize edilmiş bir devlet yöneticisi imajı oluşturulmuştur. Bu yönü ile daha önceki dönemlerde de görüldüğü üzere altın çağ olarak nitelendirilen Osmanlı tarihinin başarıları ile dolu olan dönemleri sahiplenilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet “*Osmanlı padişahları içinde en ileri gelenlerinden biri*”, “*birçok meziyetlere sahip*”, “*bilgin*”, “*şair*”, “*birkaç lisan bilen*”, “*bilginleri, şair ve sanatkârları koruyan ve gözetten*” biri olarak verilmiş; bir padişahın ziyade çok yönlü ve çağının ilerisinde bir entelektüel imajı çizilmiştir. O yüzden bu dönemde imparatorlukta “*parlak bir Rönesans hareketi*” görüldüğü vurgulanmıştır (Oktay, 1952: 15, 28, 32, 33; Oktay, 1970, 1975, 1979: 20, 39, 40; Akşit, 1951: 12, 20; Akşit, 1970, 1975, 1979: 17, 18, 33). Aynı şekilde Yavuz Sultan Selim için “*Türk –İslâm âlemini birleştirmeye çalışan cihangir bir padişah*”, “*Osmanlı hükümdarlarının en bilgelisi*”, Kanunî Sultan Süleyman için ise “*46 seneden beri Türk ordularına komuta eden ve onları zaferden zaferine koşturan*”, “*denizde karada, doğuda batıda Türk milletine birçok ülkeler kazandıran*” büyük Türk Padişahı (Oktay, 1952: 95-96; Oktay, 1970, 1975, 1979: 88, 103-104; Akşit, 1951: 34; Akşit, 1970, 1975, 1979: 48) ifadeleri kullanılmıştır.

Bu dönemdeki yazımda padişahlara yönelik olumsuz imaj Yıldırım Bayezit ile başlamıştır. Akşit, Yıldırım Bayezit’e yönelik “*Yıldırım Bayezit, kuvvetli bir iradeye sahip, atılgan, cesur ve değerli bir komutandı. Yalnız fazla asabi hırçın ve inatçı idi. İçkiye düşkünlüğü vardı. Ani olaylar karşısında soğuk kanlılıkla hareket eder, kararını verir, ordusunu süratle istediği yere götürebilirdi. Adaleti severdi. Birçok hayır kurumu yaptırmıştır.*” (Akşit, 1970, 1975, 1979: 201) ifadelerinde de görüldüğü üzere Yıldırım Bayezit’in kişisel özelliklerine ve askerî yeteneğine yer verilerek olumlu, öte yandan da “*içkiye düşkünlüğü vardı*” ifadesi ile de olumsuz bir imaj çizilmiştir. Genel olarak bakıldığında da Akşit, Osmanlı padişahlarının içki/şarap ve keyif verici madde kullandıklarına dair ifadeler kullanmaktan kaçınmamıştır. Oktay ise bu konulara girmemeye çalışmıştır.

Önceki dönemlerde çeşitli yönlerden olumsuz olarak verilen II. Bayezit, yine babası Fatih Sultan Mehmet ile kıyaslanmıştır. Akşit, önceki dönem yazımını sürdürerek “*II. Bayezit kendisinden önceki Osmanlı padişahları gibi hareketli bir hükümdar değildi. Sessizlik ve rahatı severdi. Şehzadelğinde ve hükümdarlığının ilk zamanlarında zevk ve eğlenceye düşküdü. Sonraları kendini dine verdi. Birçok cami, medrese ve imaret yaptırdı.*” (Akşit, 1951: 18; Akşit, 1970, 1975, 1979: 21) ve ilerleyen kısımlarda “*Şah İsmail verdiği cevapta bu hakaret dolu mektuptan şikayet ederek, bu yazıların afyonkeş katipler tarafından yazılması sebebiyle bir altın kutu içinde afyon macunu yolladığını bildirdi. Böylece babası II. Bayezit’in afyonkeşliğinin Selim’e de geçtiği ima edilmek istenmişti*” (Akşit, 1970, 1975, 1979: 44) ifadelerine yer verirken Oktay, daha ılımlı bir üslup sergileyerek “*31 yıl süren II. Bayezit devri, dış siyaset bakımından sönük geçmiştir. Bunda padişahın kişiliğinin etkisi çok olmuştur. Zira II. Bayezit çok yumuşak huylu, sofı bir padişahı. Savaşta hoşlanmazdı. Vaktini daha çok okumak ve ibadet etmekte geçirirdi. Bundan dolayı II. Bayezit zamanı, Fatih devrinin arkasından gelen bir duraklama devri sayılabilir.*” (Oktay, 1970, 1975, 1979: 22) ifadelerine yer vermiştir. Bu anlatımlarda da görüldüğü üzere Akşit, II. Bayezit’in “*afyonkeşlik*”inden söz ederken Oktay, bu konuya hiç girmemiştir. Ancak bundan sonraki padişahlar ile ilgili olarak her iki yazar aynı kanaatleri paylaşmış ve birbirini destekler ifadeler kullanmıştır.

Her iki yazar için Kanuni Sultan Süleyman dönemi “*Osmanlı İmparatorluğu’nun her bakımdan en parlak, en güçlü dönemi*” olmuştur (Oktay, 1970, 1975, 1979: 88; Akşit, 1952: 34; Akşit, 1970, 1975, 1979: 48). Sonrasında padişah olan II. Selim ve III. Murat ile yönetim bozulmaya başlamıştır. Her iki padişah devlet işleri ile ilgilenmemeleri, ordunun başında sefere çıkmamaları ve daha çok şahsi zevklerine olan düşkünlükleri sonucunda yönetimi Kanuni Sultan Süleyman’ın son sadrazamı olan Sokullu Mehmet Paşa’ya bırakmış olmaları ile eleştirilmiştir.

Akşit, “*Kanuni’nin ölümünden sonra II. Selim ve ondan sonra III. Murat padişah oldular. Bunlar zayıf iradeli ve liyakatsiz hükümdarlardı. Ordunun başında sefere gitme âdetini bırakarak zevk ve eğlence ile vakit geçirmeye başladılar.*” (Akşit, 1952: 44; 1970, 1975, 1979: 62) ifadelerine yer vererek her iki padişah için ortak dil kullanmıştır. İlerleyen kısımda özellikle II. Selim, babası Kanuni Sultan Süleyman ile kıyaslandığı zaman ordunun başında sefere çıkmayan ilk padişah olması, devlet işlerinden

uzak durarak daha çok zevk ve sefa içinde hayatını geçirmesi yönü ile eleştirilmiştir. Bu dönemde Kıbrıs'ın fethedilmesi konusunda II. Selim'in şaraba olan düşkünlüğüne vurgu yapan Akşit, "Venedikliler, Türk tüccar ve yolcu gemilerine saldırıyorlardı. Aynı zamanda Kıbrıs zengin bir ülke idi. Bağları ve şarabı ile meşhurdu. Padişah II. Selim, Kıbrıs'ın fethini istemekte idi." (Akşit, 1952: 44; 1970, 1975, 1979: 62) ifadelerine yer vermiştir. Oktay ise II. Selim'e yönelik "bütün devlet işlerini Sokollu'ya bırakarak bir kenara çekildi. Keyif ve zevk içinde saltanat sürmeye başladı." (Oktay, 1970, 1975, 1979:104) ifadelerini kullanmakla yetinmiştir.

II. Selim için kullanılan olumsuz ifadeler III. Murat için de kullanılmıştır. Padişahlardan kaynaklı olarak devlet kurumlarının ve toplumsal yapının bozulduğuna vurgu yapılmıştır. Akşit ve Oktay'ın Sokollu Mehmet Paşa'nın ölümü sonrasında III. Murat için "zayıf iradeli, direktif veremeyen, etki altında kalan, saraydan dışarı çıkmayan bir hükümdardı. Eğlenceye düşküdü. Zamanında devlet yönetimine annesi, haseki sultanlar ve saray ağaları karışmışlardır." (Akşit, 1970, 1975, 1979: 111) ve "onun ölümünden sonra Kanun-u Kadim bozuldu. III. Murat önce orduyu bozmakla işe başladı. Saray kadınlarının padişahlar üzerindeki etkileri arttı. Maliye bozuldu. Donanmaya önem verilmez oldu. Devlet hizmetlerine atanmalar daha çok hatır ve gönül, iltimas ve rüşvet ile bu makamlara gelmeye başladılar." (Oktay, 1970, 1975, 1979: 109) ifadelerinde görüldüğü üzere kurumsal bozulmalar padişahların yetersizliği üzerinden verilmiştir. Bu anlatım ders kitaplarının ilerleyen kısımlarında daha da artarak devam etmiştir.

Osmanlı padişahlarına yönelik imajda duraklama dönemi ve sonrası padişahlarına yönelik söylem oldukça sertleşmiştir. I. Mustafa, "balıklara yem yerine altın serpecek derecede deli"; IV. Murat, "kan döken", "korku veren ve şiddet gösteren", "şarap ve tütünün yasaklayan", "meyhaneleri kapattıran" ama "herkese yasak ettiği şaraba düşkün" ve bu yüzden de "genç yaşta ölen"; İbrahim "deli ve zalim", "üfürükçülere giden"; IV. Mehmet, "hiçbir devlet işine karışmayan", "zamanını av ve eğlencelerle geçiren"; II. Süleyman ve II. Ahmet ise "silik"; II. Mustafa "Karlofça Antlaşması'ndan sonra işi keyif ve zevke dökerek vaktini av peşinde geçirmeye başlayan"; III. Mustafa, "yıldızların insanlar ve hükümetlerin üzerinde büyük bir tesiri olduğuna inanan", "yapacağı işlerde daima uğurlu zamanı ve eşref saati hesap eden", "sarayı Mısır'dan, Fas'tan, Arabistan'dan ve Hindistan'dan gelen sihirbazlar ve müneccimlerle dolduran", "bunların sözlerine inanan ve işlerini ona göre yapan" hatta çağdaşı olan Prusya Kralı II. Frederik'in kazandığı zaferlere bakarak onun yanında uğurlu zamanı belirten çok usta müneccimlerin bulunduğu inanan", Prusya kralından "büyük işlere başlama zamanlarının ve iyi komutanlar bulmanın sırlarını öğrenmesine yardım edecek üç müneccim isteyen"; V. Murat "hasta ve yarı deli" (Oktay, 1952: 100, 129, 133, 175, 176; Akşit, 1952: 86, 87, 95, 99, 114, 127; Oktay, 1970, 1975, 1979: 123, 130, 139, 142, 146, 189; Akşit, 1970, 1975, 1979: 110, 111, 131, 151, 168) şekilde tasvir edilmiştir. Böylece padişahların kişilikleri, tutum ve davranışları üzerinden olumsuz bir imaj oluşturulmuştur.

Bu padişahların yanı sıra son dönem padişahlarından II. Abdülhamit ayrı bir yer tutmuştur. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki olumsuz II. Abdülhamit imajı bu dönemde de artarak devam etmiştir. II. Abdülhamit'in "istibdat" yönetiminin olumsuzlukları verilmekle beraber II. Abdülhamit'e yönelik Avrupalılar tarafından "Kızıl Sultan" nitelendirmesi yapıldığından söz edilmiştir (Oktay, 1970, 1975, 1979: 275). Ardından II. Abdülhamit'e yönelik "vesveseli", "korkak", "vehimli", "Türk ve Türklük karşıtı", "Milli ve vatani olanlara karşı" (Oktay, 1970, 1975, 1979: 273-275; Akşit, 1970, 1975, 1979: 241) nitelendirmeleri yapılmıştır. II. Abdülhamit'e yönelik olumsuz imajla beraber iyi şeylerde yapıldığına dair örnekler verilmişse de genel olarak istibdat yönetimi, hafife teşkilatı ve jurnaller üzerinden olumsuz yönleri öne çıkarılmıştır.

İdari ve Toplumsal Düzen

Bu dönemdeki yazımda Osmanlı İmparatorluğu'nun idari ve toplumsal yapısındaki bozulmalar daha önceki yazımda olduğu gibi XVII. yüzyıldan itibaren başlatılmıştır. Bozulmaların kaynağı olarak kanun ve geleneklerden uzaklaşılması, tahta geçen padişahların çocuk yaşta veya aptal veya deli olmasına bağlı olarak saray kadınlarının, ağaların ve ulemanın yönetime karışması, rüşvet ve adam kayırmanın artması gösterilmiştir (Akşit, 1970, 1975, 1979:110-111; Oktay, 1970, 1975, 1979: 123). Burada özellikle "mutlakiyetle yönetilen memleketlerde hükümdarların kişiliği bütün memleket yönetimine etki yaptığından XVII. yüzyılda Osmanlı padişahlarının gevşek ve iktidarsız kimseler olması dolayısıyla memleket işleri aksadı." (Oktay, 1970, 1975, 1979: 241) ifadesi ile Cumhuriyet yönetimine örtük olarak olumlu bir gönderme yapılmıştır. Ardından da padişahların saraya kapandığı, keyif ve zevk içinde bir hayat

geçirdikleri anlatılmıştır. Böylece imparatorluğun kurumlarındaki bozulma, doğrudan padişahların yetersizliğine ve yönetim anlayışına bağlanmıştır.

Eğitim-öğretim ve din adamları sınıfını temsil eden ulemaya yönelik söylem medreseler üzerinden devam etmiştir. Akşit ve Oktay medreselerin eğitim ve öğretim niteliğinin dışında kültür taşıyıcılığı ve İslâm-Türk kültürünün yayılmasında etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle kuruluş dönemi medreseleri için Türk kültürünün fetihlerle büyüyen Osmanlı İmparatorluğu'nda ve fetih yapılan Rumeli'de yayılmasında rol oynayan, Türkleşmeyi sağlayan ve medreselerden yetişen din adamlarının Rumeli fetihleri sırasında ordu ile aynı safta savaşarak askerlere cesaret verdiğinden söz edilmiştir (Oktay, 1952: 32, 219-221; Oktay, 1970, 1975, 1979: 255; Akşit, 1970, 1975, 1979: 33). Buradaki anlatımlarda Türk ve İslâm kavramları bir arada verilerek Türk-İslâm Sentezi anlayışına doğru bir geçiş yapılmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükselme dönemlerine yönelik tarih yazımında ve geliştirilen söylemde geçmişe yönelik bir reddiyeden ziyade bazı kişi ve olaylar öne çıkarılarak idealize edilmiştir. Böylece bir altın çağ oluşturulmuştur. Ancak XVII. yüzyıl ve sonrasında kurumlardaki bozulmalar öne çıkarılarak bir yergi başlamıştır.

Bu dönemin her iki yazarı, medreselere yönelik aynı ifadeleri kullanmışlardır. Özellikle vurguladıkları "*beşik ulemalığı*"nı gülünç bularak alaycı bir üslupla anlatmışlardır. XVII. yüzyılda medreselerin bozulduğu; matematik, tıp ve felsefe gibi derslere yer verilmediği bunun sonucunda cahillik ve taassubun arttığına, safsata ve skolastik düşüncenin egemen olduğuna, bilim ve kültür adına bir şey kalmadığına, ulemanın para ve servet elde etmek için her türlü ikiyüzlülüğü ve sahteciliği yaptığına yer verilmiştir (Oktay, 1952: 135; Akşit, 1952: 103; Oktay, 1970, 1975, 1979: 148; Akşit, 1970, 1975, 1979: 138). Aynı olarak değerlendirildiğinde Oktay'ın (1952: 135; 1970, 1975, 1979: 148) "*XVII. yüzyılda Avrupa'da bilim Rönesansı oldu. Osmanlı devletinde ise bilimde büyük bir gerileme görüldü. Medreseler bozuldu.*" ifadesinde aynı yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa'yı karşılaştırması dikkate alındığında Avrupa merkezli bir tarih yazımının da etkisi görülmüştür.

1976-1978 Dönemi

Türkiye'de 1970'li yıllarda Türk-İslâm Sentezi anlayışı güçlenmeye başlamıştır. Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun başını çektiği akademisyenler tarafından geliştirilen bu düşünce siyasi alanda olduğu gibi eğitim-öğretim alanında da etkili olmuştur (Alaca, 2015: 33; Uçar, 2017: 19-24). Tek ders kitabı uygulamasına geri dönülmüştür. Dönemin siyasi ortamının da etkisi ile 1975 yılında kurulan MC Hükümetleri döneminde tarih ders programlarında düzenlemeye gidilmiş; "Türk Tarihi ve Kültürü", "Türk-İslâm Kültür ve Teşkilatı", "Osmanlı Çağı Türk Medeniyeti ve Bugünkü Türk Dünyası" konuları eklenmiştir (MEB, 1976). Ardından da tarih ders kitapları Türk-İslâm Sentezi anlayışını benimseyen Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Altan Deliorman ve Yılmaz Öztuna tarafından yazılmıştır. Bu kitaplar, iki yıl gibi çok kısa süre öğrenimde kalmakla beraber hem öğrenimde olduğu dönemde hem öğrenimden kaldırıldıktan sonraki dönemde ciddi olarak tartışılan kitaplar olmuştur (Alkan, 1977; Copeaux, 2006; Güvenç, Şaylan, Tekeli, Turan, 1991; Kongar, 1978; Türk Dil Kurumu [TDK], 1976; Türk Edebiyat Cemiyeti [TEC], 1977; Yıldırım, 2016).

Bu dönemde Osmanlı tarihi konuları liselerin üçüncü sınıflarında kuruluştan yıkılışa kadarki dönemi kapsar şekilde Yılmaz Öztuna tarafından yazılmıştır. Türk Tarih Tezi dönemindeki "*İdeal Türk*" tipi bu dönemde "*İdeal Osmanlı Türkü*" tipine dönüşmüştür. Tarihin ilk devirlerinden itibaren varlık gösteren Türklerin zaten sahip oldukları "*vatanseverlik*", "*üstünlük ruhu*", "*vekar*", "*terbiye*", "*kadına saygı*", "*nezaket*", "*tevazu*", "*sadakat ve vefa*", "*hayırseverlik*", "*tevekkül*", "*dürüstlük*", "*temizlik*", "*tabiat sevgisi*", "*ilme ve ilim adamına saygı*" ve "*iyi ve gerçekçi yasalar*" zaman içerisinde maddi ve manevi değerlerin gelişimi ile Osmanlı İmparatorluğu döneminde son derecesine ulaşmıştır (Öztuna, 1976: 407-410). Böylece Türk tarihinde siyasi ve kültürel olarak bir süreklilik sağlanmıştır. Türk-İslâm Sentezi anlayışının bir yansıması olarak Türk Tarih Tezi'nin seküler vurgusu ve hümanist dönemin batı vurgusu yerini İslâm vurgusuna bırakmıştır.

Padişahlar-Saltanat-Hilafet

Osmanlı padişahlarına yönelik söylemde geçmiş dönemde başlayan yumuşama bu dönemde de devam etmiştir. Öztuna, genel olarak Osmanlı tarihini, özeld de Osmanlı padişahlarını ve yönetim anlayışını, İslâmî kaidelere oturarak bir hayranlık içerisinde vermiştir. Fetihler yapan, toprak kazanan, imparatorluğun sınırlarını genişleten padişahlardan övgülerle söz edilirken toprak kayıplarının arttığı,

sınırların daraldığı dönemlerin padişahlarından ise söz edilmemiş veya kısa bilgiler vermek suretiyle geçilmiştir.

Öztuna, kendine özgü yazımı ile “*Padişah, eski Türk hakanları gibi, hükümdarlığını doğrudan doğruya Tanrı’dan alırdı. Fethettiği topraklarda, kılıcının hakkı olarak saltanat sürerdi. Abbasi halifeleri gibi <<Tanrı’nın Gölgesi>> idi. Fakat firavunlar veya sezarlar gibi bizzat <<tanrı>> değildi yahut eski Türk hakanları gibi <<Tanrı’ya benzer>> de değildi.*” (Öztuna, 1976: 274) ifadeleri ile Osmanlı padişahlarını İlk Çağ’ın Mısır ve Roma hükümdarları hatta İslâmiyet öncesi Türk Tarihini ifade eden Orta Asya Türk devletlerinin hükümdarları ile kıyaslamıştır. Buradan kendince bir çıkarım yapıp Osmanlı padişahlarının İslâmi kimliğini vurgulayıp böyle bir eğilime sahip olmadıkları, yasa ve geleneklere bağlı oldukları, ileri fikirli hatta inkılapçı oldukları yönünde bir yaklaşım sergilemiştir. Osmanlı öncesi döneme dair analogi yapmaya çalışırken anakronizme düşen Öztuna, tespitlerini bitirdikten sonra XX. yüzyıla gelerek “*XX. Asrın komünist veya faşist diktatörlerinin mutlak davranışlarının bir kısmı bile padişahlarda mevcut değildi. Ancak her şey, padişah adına yapılırdı. Padişah adına yapılan her şeyin devletin yüksek menfaatlerine uygun bulunması ve bu irade karşısında akan suların durması lazımdı.*” (Öztuna, 1976: 274) ifadelerinde bu defa da Komünizm ve Faşizm gibi totaliter rejimlerin liderleri ile Osmanlı padişahlarını kıyaslamıştır. Burada da kendince bir çıkarım yapıp Osmanlı padişahlarının totaliter kişilikler olmadığını, her şeyin padişah adına yapılmış gibi görünmesine rağmen aslında devlet için yapıldığından söz etmiştir. Öztuna bu tip bir söylem geliştirerek Osmanlı padişahları üzerinden Osmanlı İmparatorluğu’nu tarihin merkezine alarak öncesi ve sonrası şeklinde bir dönemlendirme yapmıştır.

Önceki dönemlerin yazımında görülen Yıldırım Bayezit ve II. Bayezit ile ilgili olumsuz ifadeler bu dönemde yerini olumlu ifadelerle bırakmıştır. II. Bayezit’e yönelik irtica vurgusu ve afyonkeşliği Öztuna’da “*Babası Fatih’ten sonra Osmanoğulları’nın en bilginidir. Değerli bestekârdı.*” (Öztuna, 1976: 70) ifadelerine dönüşmüştür. Öztuna, genel olarak “*bilgin*”, “*dahi*” gibi nitelemeleri önceki ve sonraki padişahlar için de kullanmıştır. Aynı şekilde Fatih Sultan Mehmet için “*Türk milletinin 2.500 yıl içinde yetiştirdiği en büyük şahsiyettir*” (Öztuna, 1976: 68) ve Kanuni Sultan Süleyman için “*2.500 yıllık Türk tarihinin en muhteşem hükümdarı sayılır.*” (Öztuna, 1976: 93) ifadeleri ile bu dönemleri idealize etmeye çalışmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş ve yükselme dönemi padişahlarına yönelik sergilediği olumlu tavır imparatorluğun son dönemine kadar devam etmiştir. İmparatorluğun son dönem padişahlarından Abdülmecit’ten “*16 yaşındaki I. Abdülmecid, ilk modern hükümdar tipidir. Fransızca konuşmaktadır. Reşit Paşa’ya, Tanzimat’ı ilana izin verir (2 Kasım 1839).*” (Öztuna, 1976: 166) şeklinde söz etmiştir. Öztuna’nın Osmanlı hanedanını önemseyen tavrı padişah Abdülmecit’e yönelik “*I. Abdülmecit*” söyleminde kendini göstermiştir. Çünkü Öztuna, saltanatın kaldırıldığı 1 Kasım 1922’den sonra I. TBMM tarafından halife seçilen Osmanlı hanedanından Abdülmecit Efendi’yi de II. Abdülmecit olarak kabul etmiştir. Öztuna, bu hanedancı anlayışını halifelik üzerinden devam ettirmiş, kitabın ilerleyen kısımlarında “*II. Abdülmecid, 101. ve sonuncu İslâm halifesi olarak bütün Hanedan’la beraber Türkiye dışına çıkarıldı.*” (Öztuna, 1976: 210) ifadesi ile göstermiştir.

Son dönem Osmanlı padişahlarına yaklaşımında padişah Abdülaziz’in tahttan indirilmesi ile ilgili olarak kendisinden önceki yazarların aksine olumsuz bir tablo çizen Öztuna, Sultan Abdülaziz’in ölümünün bir intihar olarak verildiğini, aslında öldürüldüğü yönünde şüpheler olduğundan söz ederken yerine tahta çıkarılan V. Murat için “*deli*” nitelemesini kullanmak yerine dengesinin bozuk olduğundan ve sonra iyileştiğinden söz etmiştir (Öztuna, 1976: 176-178). Oysaki Öztuna, aynı kitabında I. Mustafa ve İbrahim hakkında “*deli*” nitelemesini yapmaktan çekinmemiştir. Bu yönü ile bakıldığında özellikle son dönem Osmanlı padişahlarına yönelik söylemde olumsuz bir algı oluşturacak konularda mümkün olduğunca yumuşak bir üslup kullanmanın ya da hiç söz etmemenin tercih edildiği görülmüştür. İlerleyen kısımlarda II. Abdülhamit söz konusu olduğunda bu yaklaşım artarak devam etmiştir.

Tarihî bir kişilik olmasının ötesinde siyasi bir kişilik olarak günümüzde de tartışılan II. Abdülhamit, dönemin etkin düşüncesi olan Türk-İslâm Sentezi düşüncesinin etkisindeki yazıma bağlı olarak idealize edilmiştir. Öztuna, II. Abdülhamit’in istibdadı konusunda yapılan eleştirilerin yersizliğinden söz ederken Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan demokrasi hareketlerini bu dönemdeki Avrupa devletleri ile kıyaslayarak Osmanlı İmparatorluğu’nun daha ileri bir durumda olduğuna dair yoruma açık bir ifade kullanmıştır. Böylece II. Abdülhamit döneminin aslında abartıldığı kadar karanlık olmadığı, zaten o dönemde dünyanın birçok yerindeki yönetimlerin sorunlu olduğunu örneklerle açıklamaya çalışmış, ardından da Meşrutiyet yönetimini “*Ancak rejimin değişmesi, imparatorluğu kurtarmayacak, bilakis batıracaktır. II. Abdülhamid’in dış politikada müstesna bir dehâ olması,*

devletlerin dengesiyle 30 yıl boyunca en mâhir şekilde oynayabilmesi ve kıl payı denge farklarıyla imparatorluğu büyük tehlikelerden koruyabilmesi, yeni rejimin beceremeyeceği işler arasındadır.” (Öztuna, 1976: 192) ifadeleri ile eleştirmiştir. İlerleyen kısımlarda Meşrutiyet yanlılarına yönelik olumsuz söylem devam etmiş, II. Abdülhamit’in istibdat döneminden söz edilirken “*bu dönemin karanlık bir dönem olmasına rağmen, kan akmadığı*”, “*II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesi ile yaşanan rahatlamanın çok kısa sürdüğü*” ve “*beklenen refah ortamının oluşmadığı*” ifade edilmiştir. Bu durumun yaşanmasında da II. Abdülhamit’i tahttan indirenleri “*sırf beceriksizlikler*”, “*cehaletler*”, “*sabit fikirler*” (Öztuna, 1976: 193) nitelendirmeleri ile sorumlu tutmuştur. Öztuna, II. Abdülhamit dönemi ötekisi olarak Meşrutiyet yanlıları ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni sunmuştur.

II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesine sebep olan İttihat ve Terakki Fırkası yöneticilerine olumsuz nitelendirmeler yaptıktan sonra, ilerleyen kısımlarda II. Abdülhamit’in ölümünü “*II. Abdülhamid’in cenaze merasimi muhteşem oldu. Artık kendisini takdir etmiye ve anlamıya başlayan İttihatçı liderler katıldığı gibi, halk, harbin en acı günlerinde, devrinde huzur, refah ve sulh içindeki yaşadığı eski hükümdârın ardından samimi gözyaşları döktü. 10 yılda ortam, bu derecede değişmişti.*” (Öztuna, 1976: 208) şeklinde bir mizansen ile vermiştir. Böylece arka planda bir II. Abdülhamit dolayısı ile de bir padişah yüceltisi yapılmıştır. Hatta bir adım öteye gidilerek “*Padişah, bu nizam-ı âlemi, Osmanlı devlet anlayışını temsil eder...Onun içindir ki, padişaha itaatsizlikten büyük hiçbir suç yoktur. Belki Allah’ın tek olmadığını söylemek ancak daha büyük suçtur. Zira padişaha itaat olmayınca devlet çözülmeye başlar. Değil Nizam-ı Âlem, Millî birlik bile bozulur.*” (Öztuna, 1976: 294) ifadelerinde görüldüğü üzere padişahlık oldukça merkezi bir konuma oturtulmuştur. Çünkü padişahlar Nizam-ı Âlem’in temsilcisi ve dayanak noktası olarak kurgulanmış dolayısıyla mutlak itaatin gerektiği ileri sürülmüştür. Böylece padişahların şahsında Millî birlik ve beraberliğin önemi vurgulanmış, saltanat sistemi herhangi bir eleştiriye imkân vermeden mükemmel bir yönetim olarak gösterilmiştir. Aynı yaklaşım halifelik söz konusu olduğunda da “*Böyle bir sıfatı taşıyacak maddi ve manevi gücü haiz hiçbir şahıs ve hanedan bulunamamıştır.*” (Öztuna, 1976: 210) şeklinde sergilenmiştir. Bu noktada oluşturulan alçada saltanat ve hilafet birbirinin ayrılmazı olarak verilmiştir. İmparatorluğun uzun süre yaşamasında padişahların etkili olduğuna ve yıkılmasında da padişahların, özellikle de II. Abdülhamit’in bazı gruplar tarafından tahttan indirilmesinin etkili olduğuna vurgu yapılmıştır.

İdari ve Toplumsal Düzen

Osmanlı İmparatorluğu’na yönelik yazımda toplumsal, siyasi, ekonomik veya kültürel olaylar genellikle bir nedene bağlanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle askeri başarısızlıklar söz konusu olduğunda “*Türk orduları, kendilerine layık kumandanlardan mahrumdu.*” (Öztuna, 1976: 208) ifadelerinde olduğu gibi hep başkalarından kaynaklanmış gibi göstererek basit nedenlerle geçiştirilmiştir. Bu çerçevede kurgulanan “mükemmellik” sosyokültürel, iktisadi ve siyasi durum göz ardı edilerek devam ettirilmiş; Osmanlı idaresini ve toplum yapısını her açıdan yüceltmek amaçlanmıştır.

Genel olarak başarısızlık, yanlışlık veya bozukluk gibi olumsuzlukların hep başkalarından, dışarıdan, dış mihraklardan kaynaklandığı söylemi eğitim ve öğretim alanında da “*Medreseyi bu beraber yaşadığı müesseseler değil, Batı usulünde açılan okullar itibardan düşürdü.*” (Öztuna, 1976: 381) ifadeleri ile kendini göstermiştir. Ancak ilerleyen kısımlarda bozulmanın XVI. yüzyılın sonunda başladığını söyleyerek kendi içinde bir çelişkiye düşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu’nun batılılaşma sürecini ifade eden XVIII. yüzyılda Avrupa tarzı eğitim ve öğretim kurumlarının kurulmasına bağlı olarak medreselere ilginin azaldığını belirtmiştir. Medreselerde bozulma olduğu noktasında ise “*Fakat medreselerin seviyesi XVI. asır sonunda bozuldu ve XVIII. asırda iyice düştü. 1908’den sonra esaslı ıslahat gördüyse de Cihan Harbi’nin felaketleri arasında bu gayretler boşa gitti.*” (Öztuna, 1976: 382) ifadelerine yer vermekle yetinmiştir. Burada da yapılmak istenenlerin yapılamaması aynı şekilde bir dış etkiye, dünya savaşının çıkmasına bağlanmıştır. Bu durum genel olarak kitabın bütününde devam etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun kurumlarından ve idarecilerinden söz edilirken Sadrazam için “Başbakan”, Divan-ı Hümayun için “Bakanlar Kurulu”, Nişancı için “Devlet Bakanı”, Başdefterdar için “Maliye Bakanı”, Reisülküttap için “Dış İşleri Bakanı” (Öztuna, 1976: 301-307) gibi bugünkü karşılıkları verilmiştir. Böylece “İmparatorluk Türkiye” ifadesinde olduğu gibi günümüz Türkiye ile bağ kurmaya dolayısı ile de Türk ve Türkiye tarihinde süreklilik sağlanmaya çalışılmıştır.

1978 Sonrası Dönem

1978 yılında iktidara gelen III. Ecevit Hükümeti döneminde MEB'in yayınladığı 29 Mayıs 1978 tarihli Tebliğler Dergisi ile lise tarih ders kitapları değiştirilmiştir. Oktay ve Akşit tarafından yazılan lise tarih ders kitapları, içeriklerinde herhangi bir değişiklik olmadan tekrar öğrenime alınmıştır. Ancak 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) yönetime el koymasının ardından Oktay ve Akşit tarafından yazılan lise tarih ders kitapları kaldırılarak yeni ders kitaplarının yazılmasına karar verilmişse de bu süreç uzamıştır. MEB'in okullarda okutulacak tarih ders kitapları ile ilgili olarak herhangi bir yazar ve kitap belirtmemesi üzerine Oktay'ın tarih ders kitapları 1990 yılına kadar ve Akşit'in tarih ders kitapları da 1993 yılına kadar öğrenimde kalmıştır (Alaca, 2017: 995). Bunun yanında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilen yardımcı ders kitapları da kullanılmıştır. Bu çerçevede Türk Tarih Tezi dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun yakın dönemine yönelik ötekileştirici söylem tekrar geçerlilik kazanmıştır. Ancak kullanılan üslup daha yumuşak olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında yazarların yaklaşımı da etkili olmuştur.

Padişahlar-Saltanat-Hilafet

1980 sonrası ders kitaplarında Osmanlı geçmişini yüceltme anlayışı kısmen devam etmiştir. Padişahlara yönelik “*deli*”, “*karactersiz*” gibi ifadelerle yer verilmemiş ancak sorunların kaynağını başka nedenlere bağlama anlayışı devam etmiştir. Özellikle duraklama döneminde “*padişah annelerinin yönetime karışması*”, “*rüşvet alınması*”, “*padişahların şahsiyetindeki zayıflıklar*” sonrasında “*Bütün 17 yy. boyunca kimi çocuk, kimi zayıf iradeli ve kimi de yeterli eğitim görmemiş olmaktan dolayı önceki devirlerdeki gibi güçlü padişahlar çıkmamıştı.*” (Şirin, 1987: 135) şeklinde daha genel ifadeler kullanılmıştır. Bu söylem sonraki ders kitaplarında da devam etmiştir. İmparatorluğun kuruluş ve yükselme dönemlerinde seçkin ve değerli hükümdarların yönetimde olduğu, millet ve devletin yararını gözeten işler yapıldığı şeklinde yüceltilirken daha sonraki dönemlerde yine aynı şekilde başka nedenlere bağlanarak yaşanan olumsuzluklar açıklanmaya çalışılmıştır. Duraklama, gerileme ve dağılmaya yol açan temel sebep olarak padişahların yetersizliği, dolayısı ile de yönetim zaafiyeti gösterilmiştir (Tekin ve Turhal, 1990: 54-55, 122-230). Aynı yazım 1993 yılından itibaren öğrenime alınan ders kitaplarında da “*yeteneksiz, başarısız ve tecrübesiz kişiler padişahlığa geçti... Saray kadınları, ocak ağaları ve ulema, devlet işlerine karışınca yönetim bozuldu.*” (Çakır, 1993: 117) ve bozulmanın kaynağı olarak “*Önemli görevlere ehliyetsiz kimselerin getirilmesi, tayinlerde bilgi ve liyakata değil, valide sultanlarca kayırılan ve rüşvet verenlerin atanması ve sık sık görev değişikliklerinin yapılması sonucu yönetim mekanizması felce uğradı. Merkezi otorite sarsıldı. Adaletsizlik ve yolsuzluk arttı.*” (Çakır, 1993: 117-118) şeklinde devam etmiştir.

İdari ve Toplumsal Düzen

Bu dönemde de özellikle ilmiye sınıfının bozulmasına dolayısı ile adalet ve eğitim gibi bir devletin temel unsurlarının bozulmasına vurgu yapılmış, sorunun kaynağı olarak rüşvetin kadılar tarafından da alınmaya başlaması gösterilmiştir (Şirin, 1987: 138). Anlatımlarda mümkün olduğunca öznel yorumlardan uzak durulmuştur. Aynı durum sonraki yazarlarda da devam etmiştir. Yetersiz padişahlardan kaynaklı olarak sadrazamların ön plana çıktığı özellikle de II. Selim ve III. Murat döneminin sadrazamı olan Sokullu Mehmet Paşa'dan sonra “*rüşvet*”, “*her türlü hile ve adam kayırmanın artması*”, “*bilgisi ve karakteri zayıf kimselerin çeşitli yollarla ulema olması*”, “*Yeniçerilerin sık sık ayaklanması*”, “*saray kadınlarının, saray ağlarının veya çoğu değersiz devlet adamlarının etkisinde kalınması*”, “*medreselerin cahil kişilerin eline geçmesi*” (Çakır, 1993: 118, 136-137; Koprman, Yediyıldız, Alpaslan, Ercan, Ergenç, Genç, İzgi, Metin, Önsoy, Turgut, 1994: 50-51; Laçın, Önal, Demir, Erdem, Kaplan, Arıca, Gündoğdu, Aydemir, Karakaya, Çakmak, 2018: 52, 76, 141; Yüksel, Kapar, Bağcı, Bildik, Şahin, Şafak, Ardıç, Yıldız, 2019: 62, 63, 70, 75, 142) idari ve toplumsal yapının bozulmasında etkili olmuştur

SONUÇ

Çalışmanın sonucunda 1950-2020 yılları arasında öğrenimde olan lise tarih ders kitaplarındaki “Osmanlı İmajı”nın günümüze doğru gelindikçe değişime ve dönüşüme uğradığı görülmüştür. Özellikle padişah imajları noktasında cumhuriyetin erken dönemlerindeki ötekileştirici söylem 1950'li yılların başlarında devam etmekle birlikte siyasi durumun değişimi ile daha yumuşak bir ötekileştirmeye dönüşmüştür. Emin Oktay ve Niyazi Akşit tarafından yazılan lise tarih ders kitapları ile başlayan bu

süreçte öğrenime alınan lise tarih ders kitaplarında yer alan Osmanlı geçmişine yönelik söylemde, Alaca'nın (2020) "Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı" adlı çalışmasında 1931-1950 yılları arasında öğrenimde olan lise tarih ders kitaplarında tespit ettiği ötekileştirici söylemden farklı olarak günümüze doğru geldikçe bir yumuşama olmuştur. Özellikle 1975 yılında iktidara gelen MC hükümetleri döneminde başlayan Türk-İslâm Sentezi anlayışının bir yansıması olarak daha açık bir şekilde görülen bu söylem değişikliği 1980 yılındaki askerî darbe sonrasında egemen konuma gelmiştir.

MC Hükümetleri döneminde öğrenime alınan lise tarih ders kitapları ile Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik doğrudan ve keskin ötekileştirmeler azalmıştır. Daha ılımlı bir söylem kullanılarak olumlu ve olumsuz durumlardan söz edilmiş, olumsuz durumlar ise olabildiğince yumuşak bir üslupla verilmiştir. Böylece geçmişten kopmak yerine bir süreklilik içerisinde Türk tarihini bir bütün olarak vermek amaçlanmıştır. Bu durum 1980 yılında gerçekleşen askerî darbe sonrasında artarak devam etmiştir. Tarih ders kitaplarında Osmanlı padişahlarına, yönetim sistemine ve toplumsal yapıya yönelik olumsuz ifadeler kullanılmamaya çalışılmış; tarihsel gerçekliği olan olumsuz olaylar ise daha yumuşak bir üslupla verilmiş veya hiç verilmemiştir. Böylece erken cumhuriyet dönemindeki yazımda görülen son dönem Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki keskin kopuş ve geliştirilen ötekileştirici söylem daha düşük bir düzeye indirilmiş, Türk tarihinde bir süreklilik ve bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul beyanı (izni) gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akşit, N. (1951). *Tarih Lise III Yeni ve Yakın Çağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşit, N. (1952). *Tarih Lise III Yeni ve Yakın Çağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşit, N. (1970). *Tarih II*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşit, N. (1970). *Tarih Lise III Yeni ve Yakın Çağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşit, N. (1975). *Tarih II*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşit, N. (1975). *Tarih Lise III Yeni ve Yakın Çağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşit, N. (1979). *Tarih II*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşit, N. (1979). *Tarih Lise III Yeni ve Yakın Çağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Alaca, E. (2015). Türkiye'de Siyasi İktidar Değişiklikleri ve Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Algısı (1970-1980), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Necdet Hayta), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Alaca, E. (2017). Cumhuriyet Dönemi Lise Tarih Ders Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(4), 988-1007.
- Alaca, E. (2020). Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı. (Ed.: N. Günay, N. Hayta & M. Can). "*Tarih Yolunda Bir Ömür*" Prof. Dr. Hale Şıvgın'a Armağan İçinde (s. 1193-1208). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alkan, S. (1977). *Millî Eğitimde Kızılca Kıyamet*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Copeaux, E. (2006). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, O. (1993). *Osmanlı Tarihi I*. Ankara: Koza Eğitim ve Yayıncılık.
- Güvenç, B.; Şaylan, G.; Tekeli, İ. ve Turan. Ş. (1991). *Türk-İslam Sentezi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kongar, E. (1978). Ortaöğretimde Ders Kitapları Sorunu. *Milliyet Sanat Dergisi*, 0(287), 3-7.
- Koprman, K. Y.; Yediyıldız, B.; Alpaslan, Y.; Ercan, H.Y.; Ergenç, Ö.; Genç, R.; İzgi, Ö.; Metin, H.; Önsöy, R. ve Turgut, R. (1994). *Tarih 2*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
- Laçın, A.; Önal, B.; Demir, B.; Erdem, E.; Kaplan, M.; Arıca, M.; Gündoğdu, S.; Aydemir, V.; Karakaya, Y. ve Çakmak, Y. (2018). *Tarih 11*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (28 Ağustos - 4 Eylül 1950). *Tebliğler Dergisi*, 0(13), 605-606, 55-58.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (17 Eylül 1951). *Tebliğler Dergisi*, 0(14), 660, 84-88.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1976). *Lise Programı*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Oktay, E. (1952). *Tarih Lise III*. İstanbul: Atlas Yayınevi.

-
- Oktay, E. (1970). *Tarih Lise III*. İstanbul: Atlas Yayınevi.
- Oktay, E. (1975). *Tarih Lise III*. İstanbul: Atlas Yayınevi.
- Oktay, E. (1979). *Tarih Lise III*. İstanbul: Atlas Yayınevi.
- Öztuna, Y. (1976). *Tarih Lise III*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Şirin, V. (1987). *Tarih Lise III*. İstanbul: Gendaş.
- Tekin, G. ve Turhal, Y. (1990). *Tarih Lise III*. İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi.
- Türk Dil Kurumu. (1976). *İsmarlama Ders Kitapları Üzerine Rapor*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Edebiyat Cemiyeti. (1977). *Dil Kurumunun Ders Kitapları Hakkındaki İddialarına Verilen Karşılıklar Cevap*. İstanbul: Ören Basımevi.
- Uçar, F. (2017). Türk Siyasal Hayatında İktidarların Dil ve Sanat Politikalarına Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri Dönemi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 2(2), 17-25.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2020). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, T. (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Yüksel, E.; Kapar, M. A.; Bağcı, Ö.; Bildik, F.; Şahin, K.; Şafak, L.; Ardıç, M.; Yıldız, S. ve Ardıç, Y. (2019). *Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
-